

Alexander Sergějevič Puškin.

Jeho život a literární činnost.

K stoleté výroční památce narození napsal

A. Vrzal.



(Otištěno z „Hlídky“ roku 1899.)



V Brně, 1899.

Tiskem papéřské knihtiskárny benediktinů rajhradských. — Nákladem vlastním.

Cena 4 kr.



Alexander Sergějevič Puškin.

* 1799, † 1837.

Alexander Sergějevič Puškin.

Jeho život a literární činnost.

K stoleté výroční památce narození napsal

A. Vrzal.



(Otištěno z „Hlídky“ roku 1899.)



V Brně, 1899.

Tiskem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských. — Nákladem vlastním.



Největší národ slovanský, stomilionový národ ruský, činí rozsáhlé přípravy k oslavě stoleté výroční památky narození největšího básníka svého, Al. S. Puškina. Vědecké i učebné ústavy, učené i literární společnosti, zemské výbory i městské rady šlechetně závodí, jak by co nejokázaleji uctily památku velikého básníka. Je to v Rusku první příklad tak širokého uznání a velebení národního genia. Nejrozšířenější formou oslavy budou slavnostní schůze universitní, přednášky o Puškinovi na gymnasiích i školách národních, podělování žáků vybranými spisy oslavencovými, zakládání stipendií pro studující. Zvláštní výbor při akademii věd v Petrohradě vypracoval jubilejní program, podle něhož oslava začne zádušními mšemi za Al. Puškina v Petrohradě i v Moskvě; v akademii věd bude pak slavnostní schůze s přednáškami a slavnostní kantatou a výstava věcí, jež kdysi náležely Puškinovi; v carských divadlech budou se hráti kusy oslavencovy. Dále má být podána žádost k carovi, aby ražen byl peníz na památku jubilea, dále aby vláda postarala se o důstojný pomník oslavenci, zakoupila statek Puškinův v Michajlovském a zřídila tam útulnu pro chudobné, staré spisovatele; konečně akademie věd vydá k jubileu první svazek klassického vydání spisů Puškinových. Kníže A. Urusov zamýšlí vydat „puškinský slovník“, jenž by byl slovníkem ruského umělecko-literárního jazyka. Dům v Petrohradě, kde zemřel Puškin, má být změněn v Puškinovo museum, v němž by uschovala se knihovna i věci Puškinovy.

Tak oslaví Rus století narozenin svého básníka. Ale také ostatní národové slovanští chystají se k oslavě, k níž chce přispět i tento náštin života i literární činnosti oslavencovy.

Alexander Sergějevič Puškin narodil se v Moskvě 26. května (podle našeho kalendáře 7. června) 1799. Se strany otcovy náležel k starému šlechtickému rodu, o němž zmiňují se letopisové od dob Ivana IV. Matka pak Puškinova byla vnučkou Ibragima Petroviče Hannibala, křtěnce Petra V., jež básník opoetisoval v povídce „Arab Petra Vel.“ Otec básníkův, Sergěj Lvovič Puškin, i strýc, známý básník Vasilij L. Puškin, byli lidé vzdělání po způsobu své doby, t. j. vzdělání jejich bylo čistě velkosvětské. Otec blýskal se vtípem ve vznešeném světě, nemiloval života rodinného i odevzdal hospodářství a péči o výchov dítek manželce, jež ovšem příliš nestarala se o děti, unesena veselostmi téhož vznešeného světa. Ostatně matka nemilovala ostýchavého i nehybného Alexandra i dávala přednost dceri a druhému synovi. A tak Alexander strávil dětství pod dozorem babičky, Marie Hannibalové, jež naučila ho číst a psát, i staré chůvy Ariny Rodionovny, již nejvíce básník byl zavázán za poetické prvky své. „Rodionovna“, praví o ní životopisec Puškinův P. V. Annenkov, „náležela k typickým a nejslechetnějšími osobám ruského světa. Spojení dobrosrdečnosti a brůčivosti, něžné náklonnosti k mládí s lícenou přísností, zanechalo v srdeci Puškinově nevyhladitelnou vzpomínku. Puškin miloval ji nezměnitelnou láskou a v letech mužnosti a slávy rozmlouval s ní po celé hodiny. To vysvětluje se ještě také jinou důležitou předností Ariny Rodionovny: veškeren pohádkový svět ruský byl jí znám co nejlépe, ona pak podávala jej neobyčejně originalně. Pořekadla, přísloví nescházela jí s jazyka. Věštinu národních bylin a písní, jichž Puškin mnoho znal, slyšel od Ariny Rodionovny.“

O sedmi letech stala se s Alexandrem neočekávaná změna: z nehybného a ostýchavého dítěte stal se bujný, dovádivý a odvážný hoch. Za vychovatele bráni byli cizozemci, hlavně Francouzi, od nichž Puškin tak důkladně naučil se mluvit francouzsky, že vládl tím jazykem jako mateřským, ba napsal jazykem tím i první pokusy básnické. Tak v 12. roce věku svého napsal divadelní kus „Escamoteur“ podle Molièrea, podle Lafontainea psal bajky a podle Voltaireovy „Henriady“ napsal hrdinskou báseň „La Tolyade“.

Roku 1811. Puškin byl přijat do nově zřízeného carskoselského lycea, jež mělo být vzorným ústavem; ale brzy zavládla tu nekázeň. Professori po smrti prvního ředitele hádali se mezi sebou, nepřipravovali se na přednášky, ba dovolovali studentům tajné pitky v posluchárnách lycea. Žáci málo dbali učení, toulali se po lycejském sadě a začali záhy milostné pletky se služkami a herečkami, jimž Puškin psal i milostné verše. Již v té dobějevila se u Puškina osudná náklonnost k jizlivým posměškům, pročež mnozí spolužáci počali se ho vzdalovat. V rukopisném časopise, vydávaném v literárním kroužku lycea, mezi básněmi P. byla hojnost takových štiplavých epigramův a erotických veršů, psaných pod vlivem anakreontských básníků francouzských, Chéniera, Gresseta, Grécourta, Chapellea, Parnya a j., od nichž Puškin přijal i onen lehkomyšlný názor světový, vyznačující jeho první básnické pokusy. „lycejské básně“. Na štěstí škodlivý vliv tento aspoň částečně byl

seslaben ušlechťujícím vlivem čisté, ušlechtilé poesie ruského romantika Zukovského, jenž kromě Karamzina i Batuškov byl hlavním učitelem jeho ve skladbě ruského verše.

První tištěnou básní P. bylo posláni „Příteli básníku“, jež vyšlo 1814 ve „Věstniku Evropy“. Od r. 1815., kdy P. při veřejné zkoušce předčítal báseň „Vospominanija v Carskom Selě“, již nadehl i přítomného starého básníka Děržavina, rozšířila se literární sláva jeho také mimo lyceum. R. 1817. Puškin ukončil studia v lyceu ne právě skvěle a byl přijat do literárního spolku Arzamasu, kdež shromáždění byli mladí spisovatelé romantického směru, bojující proti zastaralému lžiklasicismu a jeho zástupcům v Besedě lžubitelů ruského slova, i dostalo se mu tu názvu „cvrček“ (byloť obyčejem Arzamasu dávat členům žertovná jména). Ale Arzamas na neštěstí Puškinovo záhy rozešel se. Zatím Puškin seznámil se s Zukovským, jenž měl velikou radost z literárních úspěchů mladého básníka a zůstal po celý život jeho ochráncem, dále s historiografem Karamzinem, s básníky Batuškovem a Dmitrijevem i znamenitým znalcem evropských literatur Katěninem, kteří veliké naděje skládali v genialního mladíka a s tím větší bolestí pozorovali, že náruživý Puškin upadá v nevázanost a prostopášnost ve společnosti důstojnických přátelův a velkosvetské mládeže. Puškin, totiž zdědil po otci ješitnost, snahu blýskat se ve vznešeném světě, oddával se vášnivě velkosvetským zábavám, a když vznešený svět ho omrzel, vrhl se do polosvěta a vstoupil v orgiickou společnost Zelené lampy, společnost mravních mrzáků, záletníků, pijanův a karbaníkův. Ale Puškin nestýkal se pouze s hýřily velkosvetskými, nýbrž i s mladými civilními i vojenskými přáteli, liberaly dvacátých let, unesenými společenskými otázkami doby té a blouznícími o politických převratech, jako byli Iv. Puščin, Čaadajev, M. Orlov, A. N. Rajevskij, Rylějev, A. Bestužev, Pestel a j., kteří téměř všichni stali se později „dekabristy“. Unesen oním kvašením, jež bylo pozorovat v ruské společnosti po válkách napoleonských a nalezlo výraz v množství tajných spolkův a politických jednot, Puškin poddal se vlivu těchto politických kroužkův a ač nebyl zasvěcen do plánů jejich, přece chtěl zaujat v nich samostatné postavení, počal v liberalním nadšení psát satiry s politickým zbarvením, politické pamflety a epigramy, chtěl buď jak buď státi se politickým mučenicem za ideu, touže po Sibíři. Pamfletické verše Puškinovy nalezaly u mnohých oblibu, šířily se v obecenstvu, a tu skutečně vláda pomýšlela poslat jej do vyhnanství. Ale na přímlovu Engelhardta, ředitele lycea, Karamzina a generalního gubernatora hr. Miloradoviče byl Puškin z Petrohradu, kdež sloužil v ministerstvu vnějších záležitostí, pouze přesazen do Jekatěrinoslavu do kanceláře generala Inzova, prokuratora osadníků jižní Rusi.

Ačkoliv tyto satiry, pamflety s politickým náterem a lehké epigramy, namířené na zájem minuty, získaly Puškinovi dosti ctitelů, přece hlavním tabem jeho genialního talentu byla umělecká tvorba. Puškin byl přede vším umělcem, básníkem, jenž obecenstvo okouzloval hned po svém vystoupení na pole literární půvabem veršův, eleganci, krásou

a lehkostí jazyka. Puškin-politik, jakým ho chtěli mít, je neskonale níže básníka-umělce, jehož básně okouzlovaly nikoli politickou nárázkou, nýbrž básnickou krásou. Tak první delší dílo jeho, „Ruslan i Ljudmila“, jež r. 1820. způsobilo velikou sensaci, je lehká fantasticko-romantická báseň na sujet národní pohádky bez všelikých společenských a politických narážek. Neobyčejný úspěch její byl úspěch čisté poesie, půvabu verše a kouzla jednotlivosti. Báseň zrovna ohromila: nebylo tu již onoho nadutého tonu lžiklassikův, ani plačtivé citlivosti a nejasné blouznivosti romantiků, nýbrž hojnost vtipu, žertovné pohlžení na svět pohádkový, zdravý a živý realismus, prohlédající skrze zázraky, a prosté vypravování. Kdežto romantikové vynášeli básně do nebe, klassikové vrhli se na ni se zběsilým vztekem. Žukovskij, uslyšev konec překrásné, okouzlující básně, daroval Puškinovi svou podobku s nápisem: „Žáku od přemoženého učitele.“

Sotva v květnu 1820 přijel do Jekatěrinoslavu, Puškin onemocněl, i pobyv tam pouze dvě neděle, odjel s rodinou N. N. Rajejského na Kavkaz léčit se. Z Jekatěrinoslavu zachoval si v poetické paměti obraz dvou loupežníků, již přehli z pevnosti tamější a v okovech plavali přes Dněpr. Příběh ten byl thematem „Bratří loupežníků“. Kavkazská příroda i lázně blahodárně účinkovaly na tělo i ducha, fantasii i tvorbu Puškina. Jenž pod živými dojmy divokých krás kraje toho pojal plán k básni „Kavkazskij plěnnik“ (zajatec), v níž vyličil život tamějších horalů. S Rajejskými po dvou měsících odešel na Krym do Jurzufa, kdež nadšen klassickými vzpomínkami, spojenými s Krymem, napsal několik anthologických básní a známou elegii: „Pogaslo dněvno je světilo“. Prohlídka chanského paláce v Bachčisaraji přiměla ho napsat půvabný „Bachčisarajskij fontan“. Na Krymu Puškin kochal se rozkošnou přírodou a ožil duchem uprostřed milé rodiny Rajejských, s níž důvěrně se seznámil. Tu strávil nejšťastnější dny života svého, tu seznámil se též s Byronem, jenž měl mocný vliv na básnickou tvorbu, život a idey jeho. Společenské idey Puškinovy, v nichž jeví se občanský význam jeho, byly vychovány v kruhu liberalů dvacátých let: je to snaha po společenské samočinnosti a uznání osobní důstojnosti, po osvobození nevolnického lidu, po rozšíření osvěty, po svobodě ducha i poetické tvorby. Na jihu Puškin stykal se s lidmi téhož liberalního kruhu, z nichž mnozí byli proniknuti též byronismem, který upevnil v Puškinovi vědomí osobní důstojnosti a básnické svobody, hrdé opovržení starými tradicemi, zvyky, obyčeji a touhu po nevázané svobodě osobnosti v projevu silných vášní. Ale politicko-filosofická stránka byronismu, jeho hluboký pessimismus a rozčarování, popírání zůstaly mu cizí. Této nové byronské náladě P. odpovídalo také okolí, do něhož se dostal. Zatím totiž představený jeho Inzov přesazen byl do Kišiněva, kamž odebral se i Puškin a dojížděl odtud na statek Rajejských do Kamenky. Obyvatelstvo kišiněvské, pestrá směs „plemen, nářečí a stavů“, evropské vzdělanosti a asijského barbarství, žilo velmi nevázaně, a život takový byl P. právě po chuti. Vmísiv se do společnosti, P. vedl život plný zábav, hluchých pitek, záletů, svárů, soubojův a všelikých dobro-

družství; chodil neučesaný, neumytý, v pestrém obleku východním a nepořádnosti svou přiváděl v úžas vážnější obyvatele. Nemilosrdná posměvačnost a záliba ve rvačkách i škandálech způsobila, že od jakéhosi vtipkaře dostalo se mu názvu „bés arabský“. Dobrosrdečný Inzov otcovsky napomínal ho a konečně za trest poslal ho do Izmaila. Ubíraje se tam, P. setkal se s cikánským táborem i kočoval s cikány. Vzpomínky na toto kočování po bessarabských stepích zachovaly se v básni „Cikáni“.

Pobyt v Kišiněvě asi tři léta, P. přestěhoval se do Oděssy v kancelář generalního gubernatora hr. M. Voroncova, přísného byrokrata, jenž i na podřízených žádal byrokratickou „pořádnost“, vnější slušnost života i oddanost ve službě, kterýmž požadavkům P. nedovedl vyhovět. Jeho samolibost byla uražena tím, že Voroncov neviděl v něm proslulého básníka, nýbrž jen úředníka, začež P. zaspával svého představeného spoustou veršovaných i prosaických sarkasmů v oděské společnosti. Voroncov obrátil se ke správci ministerstva vnějších záležitostí se žádostí, by Puškina odvolali z Oděssy. Zatím do rukou policie dostal se dopis P. k příteli, jemuž píše, že „bere hodiny čistého atheismu“ u jakéhosi Angličana, který prý „zničil slabé důkazy o nesmrtnosti duše.“ Car kázal za trest P. propustit ze služby a vypovědět ho do Michajlovského, což se stalo v červenci 1824.

Při tomto dobrodružném životě P. napsal díla vysoké ceny básnické. V něm podle vlastního přiznání žily dvě různé od sebe bytosti: nadšený žrec Apollina a nejnicotnější z dítek světa, plodný básník, překvapující bohatstvím duševní činnosti, a nadutý, domýšlivý hejsek, svárlivý rváč, karbaník a záletník. Na jihu P. pilně vzdělával se, přečetl массу knih, sbíral legendy, národní písně, zaváděl rozmluvy o zajímavějších ho věcech. Tvorba jeho v době té byla velmi plodná. Napsal lyricko-epické básně v byronském slohu: r. 1821. „Kavkazský jatec“ a „Bratři loupežníci“, r. 1822. „Bachčisarajský fontán“, r. 1824. „Cikáni“ a r. 1823. první dva zpěvy „Jevgenije Oněgina.“ Mimo to napsal množství básní lyrických (na př. „Musa“, „Napoleon“, „Caadajevu“, „Demon“, „Ptáče“, „Rozsévač“, „Píseň o divomocném Olegu.“) [V zápalu byronského liberalismu začal psát politickou tragedii „Vadim“ v duchu mužných tragedií Alfieriho a pod čtením Voltairea báseň, pro kterou u pravoslavného duchovenstva upadl v nemilost.

Jakkoli v básních těchto znamenat ohlasy byronské nespokojenosti, přece básně ty neokouzluji bezbarvými, abstraktními charaktery hrdinů, nakreslenými pod dojmem typů Byronových, nýbrž živými, malebnými obrazy ruské přírody a života. Puškin měl hluboký smysl realní, a od počátku tvořil hlavně pod bezprostředním vlivem dojmů života: básně jeho byly spíše ohlasy dojmů životních než dojmů literárních, dojmů z četby. Pozorujeme-li život P. ve spojení jeho s tvorbou básnickou, vidíme, jak život bezprostředně vnukal mu díla jeho básnická. P. stavěli stále ještě v čelo romantikův, ale romantismus nebyl hlavní silou a předností nových děl jeho genia, nýbrž bezprostřední svazek s obklopujícím ho životem skutečným, realismus.

Z P. stával se pomalu samostatný, národní ruský umělec, jenž sblížoval poesii s ruským životem. V Evženě Oněginovi již různé vstoupil na půdu realní, půdu ruského života se všemi jeho zvláštnostmi.

Rozloučiv se s jilem, P. rozloučil se také s tehdejšími idealy, s byronským liberalismem i lehkomyšlným životem. Pro nevěrectví pronásledován, P. byl v rodině své v Michajlovském přijat s hrůzou a obavou, aby pro jeho bezbožectví nebyli trestáni také ostatní členové rodiny. Otec přijal na sebe dohlídku nad synem, ale brzy vznikly mezi nimi nemilé výstupy, a tu otec ujel s rodinou do Petrohradu i vzdal se dohlídky nad P., jenž od té doby žil v Michajlovském sám pod dohlídkou maršálka šlechty Peščurova. Náboženský návod dával mu dobrosrdečný převor blízkého kláštera. V nevolné samotě Puškin přemítal o svých dřívějších společenských názorech a ideách i našel nové zájmy, jimž dříve nevěnoval tolik pozornosti. Byly to zájmy dějin a národnosti. Zimní večery trávil v rozmluvách se starou chůvou, od níž slyšel ony krásné pohádky, které zpracoval ve verších. „Arina Rodionovna“, praví o ní Annenkov, „byla prostřednicí ve stycích Puškinových s ruským světem pohádkovým, průvodkyní jeho v poznání pověr. obyčejův a způsobů lidu, s nimiž lid přistupuje k výmyslu a poesii. Puškin vyslovoval se o chůvě jak o posledním svém učiteli a říkával, že tomuto učiteli je velice zavázán za nápravu nedostatků svého prvního francouzského vychování.“ Hlavně pod jejím vlivem P. začal duševně se obrozovat a sblížovat s prostým lidem, sbírat národní písně, přísloví a vnikat v podstatu poesie národní. Kromě samoty k uklidnění vášnivě povahy jeho přispíval též přátelský svazek s tichou, šlechetnou rodinou sousední statkářky, P. A. Osipové, jejíž dvě starší dcery tvořily mezi sebou právě takový kontrast, jaký vidíme mezi Tatjanou a Olgou v Evž. Oněginovi, jehož 3.—6. zpěv byl napsán v Michajlovském. Tu zbavil se P. pout byronismu na dobro, byl unesen olympsky klidným Goethem a hlavně Shakespearem, pod jehož vlivem uvědoměle vstoupil na půdu realismu, prostého, skutečného života, i byl proniknut oním historicko-objektivním názorem na život, který nalézáme v dílech poslední doby činnosti jeho. Prvním pak výsledkem tohoto nového směru jeho ducha i poesie byla vysoce poetická „Komedija o carě Borisě“, již konečně se rozloučil se starými směry a začal novou dobu své činnosti. V Michajlovském napsal ještě rozkošný žert „Hrabě Nulin“, veršovanou část „Egyptských nocí“, vynikající básnickou barvitostí a východní ohnivostí, a množství lyrických básní, jako jsou: „Prorok“, „Zimní cesta“, „Vzpomínám na čarokrásný okamžik.“

Ale jednotvárný život venkovský počal konečně Puškina nudit, i pomýšlel na útěk do ciziny. V tom přišel 14. prosinec r. 1825., památný spiknutím tak zv. „dekabristů.“ Puškin zvěděv o nezdaru spiknutí, spálil vlastní autobiografii a mnoho dopisův od přátel, které by ho mohly uvést v podezření ze styku s dekabristy, s jejichž nerozumnými, fantastickými plány ostatně nesouhlasil. P. zatím byl zvážen, liberalní rozjařenost jeho ustoupila střizlivému rozumu. Pohyb-

livá povaha jeho hledala nyní východ z neurčitého postavení, v němž se nalézal. hleděla naléztí novou činnost ve změněných poměrech; z potřeby činnosti snažil přizpůsobit se nepřekonatelným okolnostem, stal se opportunistou. Zůstav věren svému přesvědčení o nevyhnutelnosti osvěty a osobní nezávislosti i básnické svobody, v květnu 1826 obrátil se s žádostí k novému caru Mikuláši, chtěje s ním „úplně a upřímně se smířit“, lituje své lehkomyšlnosti v úsudku o atheismu, slibuje, že nechce náležet k žádnému tajnému spolku. V srpnu 1826 dostalo se mu dovození, by se přestěhoval do Moskvy, kdež jej car velmi vřidně přijal, ale též napomenul k rozšafnosti a ustanovil, by posílal příště jemu své spisy, že on (car) bude jeho censorem. Zpráva o osvobození Puškinové a milostivé audienci rychle se rozšířila po Moskvě a s nadšením byla přijata vzdělanou i literární společností. V salonech vznešeného světa i v literárních spolcích P. byl přijat s okázalými ovacemi. Veliké nadšení vyvolal „Boris Godunov“, jež básník předčítal ve schůzích u S. Šobolevského a Veněvitinova. Ale radostná nálada Puškinova pod prvním dojmem nabyté svobody netrvala dlouho. Neučinil návštěvy mocnému tehdy náčelníku četnictva hr. Al. Benkendorfu, jenž od té doby mstil se básníkovi za tuto nepozornost k němu. Puškin měl všechno, co napsal, dříve než to někde předčítal nebo uveřejnil. předběžně předložit k cenzuře buď přímo carovi nebo prostřednictvím Benkendorfa. A poněvadž předčítal „Borise Godunova“ bez předběžného svolení carova, dostalo se mu důtky od Benkendorfa. P. poznal, že více závisí na Benkendorfovi než na carovi. Aby tedy mohl dát dílo své do tisku, poslal je i s některými básněmi prostřednictvím Benkendorfovým k cenzuře carovi, jenž přál si, by básník předělal drama v historický roman, což ovšem P. neučinil. Teprve když název „komedie“ zaměněn byl v „drama“, některá trivialní místa, prstonárodní výrazy a slova odstraněna, dovoleno „Borise Godunova“ dát do tisku r. 1831.

Koncem roku 1826. Puškin předložil Benkendorfovi objednanou „Zapisku o narodnom vospitaniji“, kde odráží se tehdejší duševní stav básníkův, snaha podrobit se názorům Benkendorfovým a zároveň provést vlastní tendenci. Ale práce ta nezalíbila se carovi: v Puškinovi dosud viděli nebezpečného liberala. Když pak v době té začaly šířit se v opisech censurou zakázané verše z básně „André Chénier“, napsané 1825 a vydané v první sbírce básní P. 1826, básník byl v sezení státní rady 29. srpna 1828 odsouzen k tajné policejní dohlídce. Tyto nepřijemnosti s censurou účinkovaly na jeho duševní rozpoložení: Puškin počal trudnomyslnět, vzpomínky na lehkomyšlné mládí počaly ho trápit. Vyšší bytost, jeho poetický genius rychle rostl v lehkomyšlném mladíku a začal tísňit „nicotné dítě světa“. Puškin sám charakterisuje lehkomyšlnou tvorbu svého mládí jako „rozmazlené zvuky šilenství, lenosti a vášní“. K třiceti letům určitě pozorovat u Puškina „nejasný pud po čemsi toužící duše“, nespokojenost hrůz temných vášní a jejími světlými odrazy v lehkých obrazech i něžných zvucích. Puškin ve zralém věku „poznal hlas jiných toužení,

poznal nový zármutek“, poznal, že „sloužení musám nesnese marnivosti“, že „krásně má být vznešené“, t. j. že krása spíše má být důstojná než příjemná, že krása jest jen cititelná forma dobra i pravdy. A tento rozlad mezi poetickým idealismem a životní skutečností unavoval duši jeho, i zatoužil po činnosti tělesné a nevyžádal si ani dovolení, odejel v březnu 1829 na Kavkaz, kdež pobyl v ruském táboře u Erzerumu. Plodem cesty té bylo „Putěšestvije v Erzerum“ a řada básní, ježto lze nazvat perlami popisného básnictví, jako jsou: „Kavkaz“, „Kazbek“, „Don“, „Kláster“, „Sněžná strž“. Na Kavkaze byla napsána též teplá elegie „V zadumání“ (Brožu li ja v dol ulic šumnych) a vlastenecká báseň „Olegov ščit“. Vrátil se do Petrohradu, napsal úryvek „Galub“, vynikající zbožnou náladou, označující i jiné básně doby té, a žertovnou povídku „Domik v Kolomně“.

Unaven toulavým životem, P. počal vážně pomýšlet na tichý život rodinný. V březnu 1830 odejel z Petrohradu do Moskvy, kdež byl právě carský dvůr, a v dubnu zasnoubil se se sličnou Natalii Nikol. Gončarovou. Odtud přes Petrohrad odebral se do vsi Boldina, již obdržel dědictvím po otci. Tu strávil asi tři měsíce ve velmi plodné činnosti básnické: napsal tu dva poslední zpěvy Oněgina, vysoce umělecké dramatické scény: „Lakomý rytíř“, „Mozart a Silieri“, „Don Juan“, „Kamennyj gost“ i „Pir vo vremja čumy“, asi třicet drobných básní („Hrdina“, „Básniku“, „Běsi“, „Podzim“, „Siléných let zhaslé veselí“), dále prosou „Letopis vsi Gorochina“ i „Pověsti Bělkina“. Vrátil se odtud do Moskvy, připravoval se k ženitbě. Oddavky slavily se 18. února 1831. V plodech jeho básnických z doby té pozorovat, že onen realismus, na jehož půdu vstoupil v Michajlovském, přivedl ho konečně k pokusům v oné formě, která nejvíce odpovídá tomuto literárnímu směru, totiž k formě povídky a romanu prosou. Tak 1827 Puškin napsal historickou povídku „Arab Petra V.“, v níž podal vzor ruské umělecké prosy, dětsky prosté, bez dlouhých, ruskému jazyku nevlastních souvětí, bez hledaných metafor a jiných retorických ozdob, průzračné, stručné a zároveň obrazné. Týmž uměleckým slohem psány „Pověsti Bělkina“. Studium doby Petra V. přivedlo ho na myšlenku, by oslavil tohoto miláčka svého i v epické básni, i napsal asi za 13 dní 1828 svou nejlepší epickou báseň „Poltavu“, jejíž stručný, velebný verš však nelíbil se tak, jako skvělé, ohnivě verše „Bachčisarajského fontanu“.

Po sňatku usadil se P. v Carském Sele, kde právě žil i Žukovskij, a oddal se rodinným radostem. Zde pod vlivem Žukovského i všeobecného stavu věci, unaven pronásledováním censure, vstoupil na půdu úředního vlastenectví, jež zavinilo, že ruská společnost ochladla k jeho dílům. Tak napsal vlastenecké básně „Utrhačům Ruska“ a „Borodinská výroční památka“ i národní pohádky: „O carě Saltaně“, „O kupce Ostolopě“, „O Mertvoj carevně“ a „O zolotom pétušké“. Vlastenecké básně způsobily, že Puškin byl přijat do služby státní s ročním platem 5000 rublův, a dovolen mu přístup do státních archivů ke sbírání materiálů k dějinám Petra Velikého. Puškin pře-

stěhoval se do Petrohradu, horlivě navštěvoval archivy. Tu dostalo se mu náhodou do rukou několik listin, týkajících se povstání Pugačevova, jež daly mu látku ke „Kapitanově deeri“. Studuje Pugačevské povstání, navštívil 1833 Kazaň a Orenburg. Odtud navrátil se do Boldina. Zatím napsal pohádku „O rybáři a rybee“, povídku „Dubrovský“, báseň „Měděný jezdec“, „Písňe západních Slovanů“, roman „Kapitanova deera“ a dramatickou scenu „Rusalka“, jejíž námět vzat ze starého života ruského, a jež uměleckou propracovaností a podivuhodnou věrností národního koloritu staví se po bok nejlepšímu dílu Puškinovým.

Přestěhovav se do Petrohradu, v prosinci 1833 předložil cenzuře „Dějiny Pugačevského vzbouření“, i obdržel půjčkou 20.000 rublů na vydání dějin těch a jmenován komorním panošem. Vyznamenání toto, jež otevřelo mu přístup do vyšších kruhů dvorních, lichotilo ctižádosti, samolibosti a ješitnosti básníkově, ale zvětšilo zároveň jeho peněžité nesnáze. Život při dvoře vyžadoval takových vydání, jež byla nad jeho prostředky. Smutné peněžní poměry odrazily se také na tvorbě jeho i stavu duševním. V duchu jeho i citu srazily se protivné snahy. Před zrakem jeho s jedné strany vznášel se vznešený ideal svobodného básníka-proroka, ideálně smýšlejícího o důstojnosti literatury a povinnosti spisovatele, sloužícího osvětě, dobru i pravdě, a s druhé strany v praxi literární činnosti jeho zůstávala za idealy, přijala charakter spekulace, jak by co nejvíce vydělal literární činností. Snaha ta, dobyt co nejvíce peněz, přiměla ho chopit se historických prací, nevlastních jeho geniu, prací velmi slabých, suchoparných. V téže snaze chtěl stát se úředním publicistou v duchu osvěceného konservatismu tehdejšího, a když nedostalo se mu dovolení vydávat noviny, počal v posledním roce života vydávat měsíčník „Sovremennik“. Ale tím hmotné postavení jeho nezlepšilo se.

Zatím v literatuře nastalo zřejmé ochladnutí pro Puškina, jenž znova ztrudnomyslněl a uražen v samolibosti, počal jizlivými epigramy pronásledovat nepříznivé osobnosti ve světě literárním i velkosvětském. Epigramy vůbec byly jeho velikým neštěstím. Mezi nimi jsou sice zlaté jiskry dobrosrdečné hravosti a veselého vtípu, ale mnohé jsou nedůstojny poetického talentu P., jsou zneužíváním poesie, nedůstojnými urážkami osobními, výlevy hněvu osobního. Takovým hrubým osobním utrhaním na cti tehdejšímu ministru národní osvěty, Uvarovu, byla báseň „Na vyzdorovenije Lukulla“, jež vyšla r. 1835. v zářijovém sešitě „Moskevského Nabljudatele“ a ve dvorních kruzích způsobila velikou sensaci, Puškinovi mnoho nepříjemnosti, a byla příčinou katastrofy r. 1837. Osobní charakter Uvarova nebyl sice sympathický, však ve veřejné činnosti Uvarov měl veliké zásluhy. K vážné satíře, vnuknuté společenským zájmem, nezavdal tedy Uvarov podnětu, osobní pak nedostatků nejsou úkolem poesie, a právě tyto tepe Puškin v hanopisné básni. Od té doby Uvarov a Benkendorf stali se tajnými podněcovateli osob, uražených básníkem. podněcovateli spiknutí pomluv, pletich a klepů, jimiž dráždili samolibost básníkovu, aby přivedli ho ke skutkům,

jímž postavení jeho ve společnosti stalo by se nemožným. Puškin víc a více oddával se vášni uražené samolibosti a mstivosti. Po prvním vyzvání na souboj barona Heeckerena, jenž dvořil se poněkud lehkomyslné, sličné manželce básníkův, Puškin dal slovo caru Mikuláši, že pro případ nové neshody napřed uvědomí o tom cara. Omylem uvěřiv, že anonymní hanopis, týkající se cti jeho rodinné, pochází od téhož Heeckerena, urážlivým dopisem vyzval ho znova na souboj, v němž Puškin byl smrtelně raněn 27. ledna 1837, ale opřev se o levou ruku, v bouři hněvu ještě vystřelil na soka a lehce ho poranil. Třídenní smrtelná nemoc, jež roztrhla svazek se zlobou a marnivostí životní, osvobodila duševní síly jeho z moci zlé vášně, duševně jej povznesla, očistila, mravně obrodila. Puškin odpustil svému soku, smířil se s Bohem i světem, vyzpovídal se i přijal tělo Páně a zemřel 29. ledna jako pravý křesťan. Že v Puškinovi v posledních dnech života skutečně nastalo mravní obrození, o tom svědčí ti, kdo byli při něm v poslední době života jeho. Tak Žukovskij píše: „Zvláště pozoruhodno to, že v těchto posledních hodinách života (Puškin) jakoby stal se jiným: bouře, která před několika hodinami duši jeho rozžívala nepřemnožitelnou vášní, zmizela beze stopy; ani slovem nezminil se o tom, co stalo se.“ A liče první okamžiky po smrti Puškinově, dí o něm: „Když všichni odešli, sedl jsem si před ním a dlouho sám hleděl jsem mu do obličej. Nikdy na tom obličejí neviděl jsem ničeho podobného tomu, co bylo na něm v tuto první chvíli po smrti... Co odráželo se na jeho obličejí, neumím říci slovy. Obličej ten byl tak nový a zároveň tak známý... Jakási vážná, zvláštní myšlenka rozlévala se na něm, cosi podobného vidění, jakémusi úplnému, hluboko uspokojujícímu vidění.†“ Taková byla smrt „velikého básníka země ruské“, jenž nebyl sice bez nedostatkův osobního charakteru, neudržel se vždy na vyšší, na niž postavilo ho vědomí vlastní genialnosti i vědomí náboženské, jenž však litoval ve zralém věku lehkomyšlných kroků mládí svého a zemřel očištěn a duševně obrozen.

*

*

*

V rozvoji ruské literatury Puškin stál na hranicích mezi starou, přípravnou dobou ruské literatury, a dobou novou: Puškin zakončil dobu, kdy literatura ruská osvojovala si pod vlivy západoevropskými nové básnické formy s oním obsahem, který podávala evropská vzdělanost, a otevřel novou dobu samostatné činnosti, kdy poesie ruská stala se samostatným výrazem ruského života, ovládla bohatství národního jazyka i začala kreslit originalní obrazy realního života ruského. Bezprostředně připojuje se k předchůdcům svým, Karamzinu, Žukovskému i Batuškovu, kteří na místo dokonávajícího pseudoklassicismu uváděli do poesie ruské nové proudy sentimentalismu i romantismu a začali reformu básnického jazyka. U Puškina pouze v prvních básnických pokusech vidět ohlasy cizí poesie, ale ve zralém věku vidíme samostatnou tvorbu. Literární romantismus přenesl na půdu ruskou v různých formách onu poesii,

jež hledala potravu ve starém národním podání a dějinách, a Puškin uplatnil tuto poetickou restauraci starobylosti báječné, hrdinské i historické. Před ním ruští básníci ve verších svých blouznili o themech z cizího života, Puškin počal uvádět poesii na ruskou půdu. Tak již v básni „Ruslan a Ludmila“, jejíž obsah vzat ze světa pohádek, jednající osoby jeví se živými lidmi, a nikoliv přízraky. V básních byronského směru romantismus smíšen s realismem, se současnou skutečností. V „Evženu Oněginovi“ P. líčí už všední život ruské společnosti. Konečně v „Pověstech Bělkinových“, „Dubrovském“ a „Kapitanově deeři“ není už stopy po romantismu. Puškin, poslední romantik, stal se prvním realním, národním básníkem, ne sice v tom významu, jako je Kolcov básníkem národním, ale v tom, že začal obsah děl svých čerpat z okolního života, byť i života neveliké části ruského národu. Puškin otevřel před současníky nový, nevyčerpatelný pramen živé a kouzelné poesie v ruském životě skutečném. Proniknut sám duchem národním, hledal ducha toho nejen v životě současném, nýbrž i v historické minulosti vlasti, vybíraje si z dějin nejsilnější okamžiky vysokých projevů ducha národního, jako jsou doby samozvanců, Steňky Razina, Petra Vel., Pugačeva, ba hledal ducha toho i v oboru národního eposu. — Bohatý jazyk jeho poesie uzákonil právo živé řeči lidu v literárním jazyku. Puškin přivedl ruský verš na vrchol dokonalosti, dodal mu oné živosti, lehkosti, plynosti a prostoty, již před tím neměl, a již dosud nikdo ho nepředstihl.

Hlavní význam Puškinův pro současnou i pozdější dobu je význam jeho jako básníka-umělce a nikoliv jako společenského theoretika. Základním tahem genialního talentu jeho byla umělecká tvorba. Puškin vždy vysoko stavěl význam umění, jež jevílo se mu nezávislou svobodnou činností, posvátnou žertvou. Ale poesie jeho nesloužila pouze čistému umění, nezůstávala pouze v čistém oboru fantasmie, nadšení, a ani sladké zvuky jeho nebyly bezobsažny. V předsmrtné téměř básni „Pomník“ (1836) Puškin sám vysvětluje, v čem záleží cíl poesie a čím postavil si pomník, an dí:

A dlouho národu má paměť bude milá,
že dobrých citů vznět má lyra probudila,
že v krutém věku svém jsem volnost uctíval
a milost k padlým vyzýval.¹⁾

Puškin byl přesvědčen, že sloužil poesii lidstvu, prospíval vnitřnímu rozvoji společnosti uměleckým „půvabem veršů“, vzbuzoval dobré city lidskosti. V tomto smyslu byl Puškin básníkem-občanem, že totiž verše jeho

¹⁾ Cituji podle překladu El. Krísnohorské, jež ve „Sborníku světové poesie“ vydala „Výbor menších básní“ a „Některé básně rozpravné“ Al. Puškina. Tamtéž vyšel překlad „Evžena Oněgina“ od V. Junga. Užito pramenův: A. G. Stina „Historie literatury ruské;“ P. V. Annenkova „A. S. Puškin“ (materialy dlja biografiji), „A. S. Puškin v Aleksandrovskuju epochu“ a „Obščestvennyje idealy A. S. Puškina;“ Al. Skabičevského „A. S. Puškin;“ Al. N. Pypina „Charakteristiki literaturnych mněnij“, Vlad. Solovjeva „Sudba Puškina“.

vyznačují se zvláštním lidumilným citem. právě tak jako básníkem občanským bývá každý pravý básník umělecké a lidumilné nálady. To stačí k jeho slávě, a marně bylo by hledat pro Puškina slávu básníka-občana ve smyslu básníka sociálního, básníka-publicisty a politika.

Nejlepším výrazem vlivu Puškinova na ruskou literaturu byla činnost romanopisce Gogola i spisovatelů čtyřicátých let. Turgeněva, Grigoroviče, Gončarova, hr. Lva Tolstého, Dostojevského, Někrasova a j., která byla jen dalším a uvědomělejším rozvojem onoho národně realního směru, na který uvedl ruské písemnictví Puškin.

